

Bożena Czech-Jezierska Katolicki Uniwersytet Lubelski
ORCID: 0000-0002-0735-8166**TRUDNE POCZĄTKI I BARIERY POWOJENNEJ
ROMANISTYKI POLSKIEJ****Wprowadzenie**

Druga wojna światowa zmieniła diametralnie oblicze polskiej nauki i nauczania. W 1939 r. na terenie państwa polskiego działało sześć uniwersytetów: Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytet Warszawski, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Poznański i Uniwersytet Stefana Batorego we Wilnie¹. W wyniku powojennych zmian terytorialnych poza granicami Polski pozostały ośrodki uniwersyteckie we Lwowie i w Wilnie, natomiast na obszarze państwa polskiego znalazł się uniwersytet we Wrocławiu. Powstawały także kolejne uczelnie: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1944 r.)², Uniwersytet Łódzki (1945 r.)³ oraz Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945 r.)⁴. Prawników kształcono początkowo w uczelniach funkcjonujących przed wojną – Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (KUL)⁵, Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), Uniwersytecie Warszawskim (UW) i Uni-

¹ Szerzej zob. B. Czech-Jezierska, *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2012, s. 33–35; B. Czech-Jezierska, A. Dębiński, *Prawo rzymskie w Polsce 1939–1945*, „Zeszyty Prawnicze” 2017, t. 17, z. 3, s. 5–45.

² Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 października 1944 r. o utworzeniu Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Dz.U. z 1944 r., nr 9, poz. 42.

³ Dekret Rządu Tymczasowego z dnia 24 maja 1945 r. o utworzeniu Uniwersytetu Łódzkiego, Dz.U. 1945 r. nr 21, poz. 119.

⁴ Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 24 sierpnia 1945 r. o utworzeniu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Dz.U. z 1945 r., nr 34, poz. 208.

⁵ Na Wydziale Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, a od 1945 r. także na Wydziale Prawa Kanonicznego. A. Petrani, *Wydział Prawa Kanonicznego KUL i jego działalność dydaktyczna w ciągu ubiegłego pięćdziesięciolecia*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1968, vol. 15, z. 5, s. 35–38; A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, Lublin 1969, s. 21–118.

wersytecie Poznańskim (UP; od 1955 r. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – UAM), do których dołączyły Uniwersytet Wrocławski (UWr.)⁶, Uniwersytet Łódzki (UŁ)⁷ oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS)⁸.

Gwałtownie wzrastało zapotrzebowanie na fachową kadre naukową, której należało powierzyć edukację przyszłych prawników. Czekają na nich organizowane mozolnie wśród gruzów struktury państwowe: administracja, sądy i prokuratury. Polska utraciła przecież podczas wojny w wyniku działań obydwu okupantów – niemieckiego i sowieckiego – elitę intelektualną swojej przedwojennej ludności, zwłaszcza inteligenckiej. Prawnicy – sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, radcowie prawni, pracownicy administracyjni, profesorowie prawa – zajmowali w niej poczesne miejsce. Uzupełnienie tej wyrwy było pilną potrzebą, przed którą stało polskie szkolnictwo akademickie⁹.

Na gruzach

Straty osobowe i terytorialne z konieczności powodowały migracje naukowców pomiędzy ośrodkami, jak również emigracje poza granice Polski – to wszystko sprawiło, że romanistyka polska również musiała zmierzyć się z poważnymi trudnościami¹⁰. Naukowcy, w tym i romaniści, próbowali realizować swoją misję dydaktyczną równocześnie w kilku ośrodkach, zabiegających z determinacją o skompletowanie swojej kadry. Przykładem mogą być powojenne losy prof. Wacława Osuchowskiego, który po opuszczeniu Lwowa i przeniesieniu się do Polski

---

⁶ Dekret z dnia 24 sierpnia 1945 r. o przekształceniu Uniwersytetu Wrocławskiego i Politechniki Wrocławskiej na polskie państwowe szkoły akademickie, Dz.U. z 1945 r., nr 34, poz. 207. W latach 1952–1989 nosił formalnie imię Bolesława Bieruta (UBB). Zob. T. Bigo, *Wydział Prawa, w: Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1955*, t. I, Wrocław 1959, s. 114–115; S. Mauersberg, *Nauka i szkolnictwo wyższe w latach 1939–1951*, w: *Historia nauki polskiej*, red. Z. Skubała-Tokarska, t. V, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 428.

⁷ Najpierw z Wydziałem Ekonomiczno-Prawnym, przekształconym na Wydział Prawny w 1948 r. Zob. Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 21 października 1948 r. w sprawie przekształcenia Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Łódzkiego na Wydział Prawa, Dz.U. z 1948 r., nr 54, poz. 427.

⁸ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 12 września 1949 r. w sprawie utworzenia Wydziału Prawa w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz katedr na tym wydziale, Dz.U. z 1947 r., nr 53, poz. 411; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie w uniwersytetach w Lublinie w latach 1918–1977*, w: *Profesorowi Janowi Kodrębskiemu in memoriam*, red. A. Pikulska-Robaszkiewicz, Łódź 2000, s. 197–207.

⁹ Szerzej zob. P. Kładoczny, *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944–1989*, „Studia Iuridica” 1998, nr 35, s. 89–113.

¹⁰ Por. B. Czech-Jeziarska, *Prawo rzymskie w edukacji prawniczej w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1949)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2014, sectio G, vol. 61, z. 2, s. 31–49.

pracował jednocześnie na kilku uczelniach, próbując godzić dojazdy z Krakowa do Lublina i Wrocławia¹¹. Ostatecznie objął katedrę na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś we Wrocławiu kierownikiem katedry został przybyły z Warszawy dr Jerzy Falenciak¹².

Powoli i systematycznie dźwigały się z gruzów kolejne miasta uniwersyteckie. Próbowano uruchamiać w nich studia prawnicze, a pierwszy ich rok przewidywał zajęcia z prawa rzymskiego¹³.

W Lublinie, po uroczystej inauguracji roku akademickiego w listopadzie 1944 r., KUL kontynuował rozpoczęte przed wojną kształcenie kadr prawniczych. Pierwszymi profesorami prawa rzymskiego byli wykładowcy z czasów przedwojennych i okupacji – ks. Henryk Insadowski, sprawujący funkcję prodziekana i dziekana Wydziału Prawa Kanonicznego, a jednocześnie kierownik Katedry Prawa Rzymskiego na tym wydziale, oraz ks. Piotr Kałwa. Przedmiot ten wykładał także przez krótki okres wspomniany wyżej Waław Osuchowski. W 1946 r. zajęcia przejął Leszek Winowski – kanonista i historyk prawa, kolejny profesor przedwojennego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, który kierował katedrą od 1947 do 1954 r., prowadząc jednocześnie zajęcia we Wrocławiu. W 1947 r. zatrudniono jako młodszego asystenta ks. Stanisława Płodzenia¹⁴.

Pozostałe uczelnie zainaugurowały pierwszy oficjalny powojenny rok akademicki dopiero w 1945 r. W krakowskiej wszechnicy nastąpiło to w marcu. Prawo rzymskie wówczas krótko, bo jedynie do maja, wykładał tam Zygmunt Lisowski. W prowadzeniu zajęć pomagał również Włodzimierz Kozubski, któremu po upadku Powstania Warszawskiego udało się opuścić stolicę i przebywał wtedy w Krakowie. Zatrudniony w UJ był początkowo również Adam Wiliński, który pracował tam do czasu przeniesienia się do Lublina na UMCS w 1953 r. Od 1949 r. z krakowską uczelnią na stałe związał się, jak wspomniano, Waław Osuchowski¹⁵.

---

¹¹ R. Wiaderna-Kuśnierz, *Droga Waława Osuchowskiego do profesury – w stulecie urodzin (1906–1988)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 8, s. 167–176.

¹² Do 1949 r. Jerzy Falenciak pracował w Katedrze Prawa Antycznego UW. E. Szymoszek, I. Żeber, *Jerzy Falenciak (1910–1986)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, t. 38, z. 2, s. 214–215.

¹³ Według przepisów obowiązujących bezpośrednio po wojnie 160 godzin, zaś od 1946 r. 150 godzin zajęć z tego przedmiotu na pierwszym roku. Zob. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych, Dz.Urz. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1920 r., nr 22, poz. 140, oraz Obwieszczenie Ministra Oświaty z 15 listopada 1945 r., Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty z 31 grudnia 1945 r., nr 8, poz. 333.

¹⁴ Zob. A. Dębiński, *Prawo rzymskie*, w: *Prawo – Kultura – Uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999, s. 229–234; M. Jońca, *Katedra Prawa Rzymskiego*, w: *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, red. A. Dębiński, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak, Lublin 2008, s. 77–100.

¹⁵ S. Grodziski, *Uwagi o sąsiedniej katedrze*, w: *‘Semper Fidelis’. Prace dedykowane pamięci Profesora Janusza Sondla – legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego*, red. D. Malec, Ł. Ma-

Do Poznania powrócił w 1945 r. Zygmunt Lisowski, stawiając się na pierwsze posiedzenie Rady Wydziału Prawa UP 9 kwietnia. Ponownie objął również kierownictwo Katedry Prawa Rzymskiego i piastował je aż do 1951 r., kiedy to w ramach działań ministerialnych, mających na celu przeniesienie na emeryturę „zbędnych” profesorów, musiał odejść z wydziału¹⁶. Zastąpił go wówczas Kazimierz Kolańczyk, który w poznańskiej katedrze pracował już jako jej przedwojenny asystent, a we wrześniu 1945 r. uzyskał stopień doktora prawa¹⁷.

Warszawa z trudem dźwigała się po miążdżącym dla niej roku 1944. W listopadzie 1945 r. uruchomiono Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Zdecydowaną większość zajęć z prawa rzymskiego w UW prowadził w latach 40. Edward Gintowt. Włodzimierz Kozubski objął Katedrę Prawa Cywilnego, pomagał jednak w prowadzeniu zajęć z prawa rzymskiego, a do 1947 r. jako asystent był w niej zatrudniony również Jerzy Falenciak. W 1947 r. powrócił natomiast do kraju i już na stałe osiadł w Warszawie Rafał Taubenschlag. Dla niego utworzono tam Katedrę Prawa Antycznego¹⁸.

Kolejną państwową szkołą akademicką, posiadającą Wydział Prawno-Ekonomiczny, powołaną do życia w maju 1945 r., był Uniwersytet Łódzki¹⁹. Prawo rzym-

---

rzec, T. Palmirski, Kraków 2017, s. 108 i 109; J. Sondel, *Z dziejów Katedry Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2013, nr 12, s. 85–116; *idem*, *Rafał Taubenschlag i Wacław Osuchowski na tle romanistyki krakowskiej po II wojnie światowej*, w: *Regnare, gubernare, administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, t. 2, s. 315–326.

¹⁶ Zmarł w 1955 r. Zob. W. Dajczak, A. Gulczyński, J. Wiewiorowski, *Sylwetki zmarłych poznańskich profesorów prawa rzymskiego*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011, s. 122. Szerzej zob. K. Kolańczyk, *Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1959*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, vol. 21, z. 2, s. 1–32; H. Olszewski, *Wydział Prawa w latach 1919–1990*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, vol. 61, z. 2, s. 9.

¹⁷ Na podstawie napisanej podczas okupacji rozprawy pod kierunkiem prof. Zygmunta Wojciechowskiego pt. *Najdawniejsze polskie prawo spadkowe* dzięki staraniom Z. Wojciechowskiego ukazała się ona drukiem w warunkach konspiracji. Autor znanego, popularnego i powszechnie do dziś używanego podręcznika do prawa rzymskiego pracował na wydziale prawnym UAM aż do śmierci w grudniu 1982 r. W. Dajczak, *Kolańczyk Kazimierz*, w: *Toruński słownik biograficzny*, red. K. Mikulski, t. 3, Toruń 2002, s. 115–116; B. Lesiński, *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1983, vol. 45, z. 4, s. 369–373; W. Rozwadowski, *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 38, s. 95–97.

¹⁸ Szerzej zob. G. Bałtruszajtys, *Z dziejów katedr historii prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Przyczynek do badań trudnych lat 1945–1950*, „Zeszyty Prawnicze” 2015, t. 15, z. 3, s. 236; W. Wołodkiewicz, *Romanistyka warszawska po II wojnie światowej*, w: *‘Ad laudem Magistri Nostri’ Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, red. E. Gajda, Toruń 2018, s. 313–342; H. Kupiszewski, *Rafał Taubenschlag – historia prawa (1881–1958)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, t. 38, z. 1, s. 119, przyp. 16.

¹⁹ Na temat tworzenia Wydziału zob. J. Kodrębski, *Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1995*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1997, nr 64, s. 7–12.

skie wykładał tam prodziekan wydziału, jeden z jego założycieli, Borys Łapicki, wykładowca jurydycznego wydziału łódzkiego oddziału przedwojennej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Stworzył on w Łodzi od podstaw Zakład Prawa Rzymskiego i zgromadził bibliotekę przedmiotową, piastował też funkcję dziekana wydziału, kierując Katedrą Prawa Rzymskiego do czasu przejścia na emeryturę²⁰.

Obok Łodzi, która po wojnie szybko urosła do roli dużego ośrodka kulturalnego i akademickiego, swoją rangę w tych dziedzinach życia podnosił też Toruń. Zabiegi o utworzenie w tym mieście uniwersytetu przyniosły owoc w postaci dekretu KRN z sierpnia 1945 r., powołującego do życia Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu²¹, początkowo bez wydziału prawnego. Formalnie wydział utworzono 25 listopada tegoż roku²². Pierwszym kierownikiem i organizatorem Katedry Prawa Rzymskiego w latach 1945–1947 był Witold Lis-Olszewski, absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie²³. W 1946 r. dołączył do niego jako drugi wykładowca prawa rzymskiego Michał Wyszyński²⁴, który po likwidacji Katedry Prawa Kościelnego prowadził te zajęcia aż do likwidacji Wydziału w 1953 r.²⁵

Wydział Prawno-Administracyjny UWr rozpoczął działalność dydaktyczną w grudniu 1945 r.²⁶ Katedrę Prawa Rzymskiego organizował tam Wacław Osuchowski, łącząc to jednocześnie z pracą na UJ i KUL²⁷. Był jej kierownikiem od września 1947 r. do 31 sierpnia 1949 r., następnie związał się z Krakowem,

---

²⁰ J. Kodreński, *Borys Łapicki (1889–1974)*, w: *Profesorowi Janowi Kodreńskiemu in memoriam*, red. A. Pikulska-Robaszekiewicz, Łódź 2000, s. 93–115; T.A.J. Banyś, Ł.J. Korporowicz, *Borys Łapicki (1889–1974)*, w: *70 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego*, red. A. Liszewska, A. Pikulska-Radomska, Łódź 2015, s. 129–134.

²¹ *Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 24 sierpnia 1945 r. o utworzeniu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Dz.U. z 1945 r., nr 34, poz. 208.

²² Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 5 listopada 1945 r. w sprawie utworzenia na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu wydziału prawno-ekonomicznego, Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty, nr 2, poz. 37.

²³ A. Sokala, *Witold Lis-Olszewski i początki Katedry Prawa Rzymskiego UMK w Toruniu*, w: *Honeste Vivere. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Bojarskiego*, red. E. Gajda, A. Sokala, Toruń 2001, s. 231; *idem*, *Witold Lis-Olszewski (1878–1979)*, w: *Quinque Doctores. Kierownicy Katedry Prawa Rzymskiego UMK (1945–2000)*, red. A. Sokala, Toruń 2014, s. 15–29.

²⁴ P. Sadowski, *Wkład księdza profesora Michała Wyszyńskiego w rozwój polskiej romanistyki*, w: *‘Ad laudem Magistri Nostri’ Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, red. E. Gajda, Toruń 2018, s. 201–219.

²⁵ Podobnie jak na KUL, decyzja o likwidacji wydziału polegała na stopniowym wstrzymaniu zapisu studentów na pierwszy rok prawa od 1951 r. Wznowienie działalności wydziału nastąpiło w 1958 r.

²⁶ T. Bigo, *Wydział Prawa...*, s. 114–115.

²⁷ Interesujące aspekty codziennych trudów pracy dydaktycznej prof. Osuchowskiego we Wrocławiu przedstawił M. Jońca: *Wacjo i obstawa*, „Edukacja Prawnicza” 2015, vol. 157, nr 1, s. 45–47. Szerzej o losach wrocławskiej Katedry Prawa Rzymskiego zob. A. Szymańska, *Z dziejów Katedry*,

zaś kierownictwo katedry objął przybyły z Warszawy Jerzy Falenciak. W latach 1946–1950 był w niej zatrudniony jako starszy asystent również pochodzący z ośrodka lwowskiego przedwojenny asystent przy Katedrze Prawa Rzymskiego w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie Adam Wojtunik²⁸.

Niektóre ośrodki rozwinęły się później i tak np. studia prawnicze na UMCS uruchomione zostały dopiero w 1949 r. na podstawie rozporządzenia Ministra Oświaty z 12 września 1949 r. (z mocą wsteczną od 1 września). Wśród 14 katedr prawniczych przewidziano również Katedrę Prawa Rzymskiego²⁹. Przez pierwsze lata pozostała jednak nieobsadzona. Dopiero w 1951 r. objął ją Adam Wiliński, który po doktoracie w Katedrze Prawa Rzymskiego UJ (pod kierunkiem prof. W. Osuchowskiego) przyjął propozycję z Lublina. Jako kierownik Katedry Prawa Rzymskiego UMCS organizował ją od podstaw³⁰.

We wskazanych wyżej ośrodkach romanistyka polska próbowała odbudowywać swoją przedwojenną pozycję w nauce i nauczaniu. Profesorowie musieli borykać się z przeszkodami lokalowymi w prowadzeniu zajęć dydaktycznych, często mieli problemy komunikacyjne z dojazdami na wykłady, zakłócające nie raz normalny tok zajęć, a także prozaiczne, aczkolwiek niekiedy bardzo uciążliwe kłopoty natury mieszkaniowej. Katedry prawa rzymskiego niejednokrotnie należało organizować od podstaw, zgromadzić bibliotekę przedmiotową, pozyskiwać zbiory różnymi dostępnymi sposobami, często posługując się zwykłym sprytem i umiejętnym wykorzystaniem znajomości w aparacie administracyjnym, które mogły pomóc w tym zakresie. Romaniści odtwarzali poza tym mozolnie swoje warsztaty naukowe, ponieważ wojna nierzadko pochłonęła ich dorobek naukowy. Potrzeba wykwalifikowanych kadr profesorskich sprawiała, że musieli szybko i sprawnie tworzyć od nowa dorobek naukowy na podstawie wybrakowanej bazy źródłowej i literatury w kraju, pozyskując dzięki różnym sposobom i kontaktom trudno dostępną literaturę zagraniczną. Codzienna praca na uczelni była z kolei trudna z powodu braków w pomocach dydaktycznych w zbiorach bibliotecznych oraz pieniędzy na zakup podręczników. Należało zatem tworzyć skrypty i pomoce

---

a potem Zakładu Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Wrocławskiego (1945–2015), „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 3661, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, C/1, s. 69–82.

²⁸ Po wojnie został zatrudniony w UJ. R. Wiaderna-Kuśnierz, *Adam Wojtunik (1915–1975) – niespełniona kariera romanisty*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. XVI, s. 189–205; *eadem*, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Toruń 2017, s. 234–251.

²⁹ Przy jednoczesnym zlikwidowaniu przez władze państwowe studiów prawniczych na KUL. Por. B. Czech-Jezińska, *Prawo rzymskie...*, s. 35–36; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie w uniwersytetach...*, s. 199.

³⁰ M. Kuryłowicz, *Prof. dr Adam Wiliński (w stulecie urodzin i 60-lecie doktoratu)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 12, s. 11–26; E. Żak, I. Szpringer, *Katedra Prawa Rzymskiego UMCS (1951–2009)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2010, nr 13, s. 111–121.

dla pierwszych studentów, którzy byli w trudnej sytuacji materialnej i nie mogli sobie pozwolić na ich zakup.

Pierwsze lata powojenne były zatem niezwykle trudne dla reprezentantów polskiej romanistyki, jak zresztą dla całej polskiej nauki z powodu wspomnianych niedogodności. Nie były one jedyne. Wkrótce po wojnie okazało się, że dołączyły do nich przeciwności natury ideologicznej.

W gorszej ideologii

Po zakończeniu działań wojennych w 1944 r. Polska weszła w krąg państw podlegających wpływom Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Do głosu doszła zatem ideologia mająca na celu zbliżenie ustroju Polski do modelu socjalistycznego. Wkrótce scenę polityczną zmonopolizowała dyktatura jednej partii – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Powstała cenzura polityczna, zwiększyła się też represyjność aparatu państwowego. Zamierzano zcentralizować cały system edukacji, łącznie z ośrodkami akademickimi i naukowo-badawczymi, aby poddać je kontroli i równocześnie ukierunkować tak, by nauka polska przyswoiła metody marksistowskiego materializmu dialektycznego i historycznego³¹. Dotknęło to również nauki prawa rzymskiego³².

Zgodnie z istotą polityki naukowej krajów socjalistycznych nauka coraz konsekwentniej ujmowana była jako całościowy system nauk przyrodniczych, technicznych i społecznych³³. Decydenci określający ogólnie kierunki rozwoju nauki, używając dość niejasnego określenia „nauki społeczne” (do których należało prawo), zyskali możliwość akceptacji lub odrzucenia określonych kierunków nauki, konkretnych dzieł czy w ogóle autorów, wedle kształtowanej w danym momencie polityki. „Nauki społeczne” miały bowiem wyrastać z „potrzeb społecznych”, a polityka naukowa zamiast za punkt wyjścia przyjąć interes nauki, powinna odzwierciedlać potrzeby państwa³⁴. O nich zaś decydowały władze partyjne i państwowe, a zatem ta sama władza decydowała, co jest, a co nie jest nauką. Przedmioty takie jak prawo „miały porzucić humanistyczną i etyczną otoczkę” i „dostosować się do potrzeb praktyki resortowej”³⁵. Koncepcja nauki

---

³¹ Szerzej zob. P. Hübner, *Nauka polska po II wojnie światowej – idee i instytucje*, Warszawa 1987, s. 26–53, 92–102.

³² Por. K. Opalek, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962, s. 209.

³³ P. Jaroszyński, *Człowiek i nauka. Studium z filozofii kultury*, Lublin 2008, s. 256 (z dalszą literaturą).

³⁴ P. Hübner, *Nauka...*, s. 26.

³⁵ Tak głosił *Memoriał przeznaczony do użytku wewnętrznego w sprawie organizacji nauki* opracowany przez L. Sawickiego na zamówienie reprezentującego Prezydium Rady Ministrów J. Bermana; zob. P. Hübner, *Nauka...*

została w rezultacie całkowicie upolityczniona, bo uzależniona od akceptacji władzy centralnej.

Nauką według podejścia marksistowskiego miało być to, co „legitymuje się społeczną zgodą”. Otwierało to olbrzymie pole do manipulacji, dając możliwość powoływania się na pseudouzasadnienie, jakim było wyrażenie „społeczna zgoda” przy dokonywaniu selekcji kierunków badawczych oraz postaw naukowców. Samo pojęcie „społecznej zgody” było nieostre: „nie wiadomo, czy chodzi o całe społeczeństwo łącznie z dziećmi i analfabetami, czy też tylko o naukowców lub może jakieś szczególne ich grono”³⁶.

Marksizm oraz teorie, na których się opierał (nauka o walce klas, nauka o bazie i nadbudowie), miały być kluczem do zrozumienia dyscyplin naukowych, miały też dać konieczne podstawy „jedynie naukowej metody badawczej”. Naukowcy udzielali sobie wzajemnie wskazówek w zakresie właściwej interpretacji tej metody, wyrażano uznanie dla autorów, których prace znalazły się we właściwym nurcie metodologicznym czy też piętnowano błędy, odmawiając przymiotnika „marksistowski” tym reprezentantom nauki, którzy się oddalali od „słusznej” metody. Dogmatami w okresie stalinizacji (1948–1956) były twierdzenia autorów radzieckich, których należało cytować. Dotyczyło to wszystkich dziedzin nauki, także nauk prawnych. Z punktu widzenia marksizmu prawo miało charakter klasowy, bowiem było wyrazem woli klasy panującej, stosującej przymus. Stanowiło też jedynie nadbudowę ideologiczną w stosunku do istotniejszej od niej i decydującej bazy, czyli sił wytwórczych, dla których prawo powinno być ustanawiane³⁷. Dydaktyka przedmiotów prawnych, w tym prawa rzymskiego, również powinna przybierać kształt wpisujący się w potrzeby dydaktyki socjalistycznej. W początkach Polski Ludowej, zwłaszcza w okresie stalinizacji po 1949 r., znaczącym dla kształtu studiów prawniczych, zostały one podporządkowane indoktrynacji politycznej³⁸.

Potrzebowano prawników wykształconych dla wymogów nowej rzeczywistości społecznej i politycznej. Była ona całkowicie odmienna od przedwojennej – „stare” kadry w wymiarze sprawiedliwości uznawano za „czynnik reakcyjny” i blokujący „demokratyzację”. „Nowi” prawnicy powinni posiadać odpowiednią świadomość – socjalistyczną i w swej praktyce zawodowej stawiać ją na pierwszym miejscu, nawet przed literą prawa. W tej sytuacji system kształcenia praw-

---

³⁶ P. Jaroszyński, *Człowiek...*, s. 257.

³⁷ Zob. m.in. T. Kachlak, *K. Marks i F. Engels o starożytności klasycznej*, Warszawa 1967; T. Ojzerman, *Powstanie filozofii marksistowskiej*, Warszawa 1966, s. 369–530; A. Spirkin, *Zarys filozofii marksistowskiej*, Warszawa 1968, s. 234–330, 612–622; W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 3, Warszawa 1970, s. 44–51.

³⁸ Por. N.N. (były profesor Uniwersytetu Moskiewskiego), *Stalin i nowa koncepcja historii Rzymu*, w: *W poszukiwaniu innej historii. Antologia tekstów opublikowanych na łamach periodyków Instytutu Literackiego w Paryżu*, red. R. Stobiecki, S.M. Nowinowski, Łódź–Paryż 2015, s. 95–106.

ników należało dostosować do nowych potrzeb. Podjęto m.in. działania mające na celu skrócenie okresu trwania nauki. Dyscypliny takie jak prawo rzymskie obciążały niepotrzebnie umysły młodych prawników i zajmowały cenny czas³⁹. Argumentem przemawiającym za utrzymaniem tego przedmiotu mogło być podkreślanie jego roli jako propedeutyki w stosunku do obowiązującego prawa prywatnego, w szczególności do prawa cywilnego. Główne wysiłki wykładowców romanistów były skoncentrowane zatem właśnie na wykazaniu aktualności nauczanego przez nich przedmiotu, a co za tym idzie, przydatności wiedzy z tego zakresu dla współczesnych prawników. Uwypuklano zatem przede wszystkim dogmatykę prawa rzymskiego, stanowiącą wprowadzenie do dogmatyki współczesnego prawa. Obrona tej dyscypliny naukowej przed krytyką o charakterze ideologicznym była dodatkowo o tyle istotna, że niektórzy badacze już w okresie przedwojennym dostrzegali kryzys prawa rzymskiego, rozpatrywanego jako zjawisko wyłącznie historyczne⁴⁰. Spowodowało to odsunięcie tego przedmiotu na dalszy plan, zwłaszcza w krajach socjalistycznych⁴¹. Ideologia sowiecka zasadniczo nie znajdowała miejsca dla prawa rzymskiego w swoim systemie prawnym i nie dopuszczała możliwości uznania wpływów ze strony formacji prawnej państwa rzymskiego, czyli państwa niewolniczego, posługującego się prawem indywidualistycznym i opartym na własności prywatnej, jako sprzecznego z ideą socjalizmu.

Radzieccy uczeni wskazywali, że dla prawnika sowieckiego, zwłaszcza praktyka, prawo rzymskie jako prawo obce dla podstaw prawa socjalistycznego nie ma żadnego znaczenia⁴². Dydaktyka tego przedmiotu powinna być wobec po-

---

³⁹ O znaczeniu klasyków naukowego komunizmu dla badań nad prawem rzymskim pisał przede wszystkim czeski uczoney M. Bartošek, *Římské právo a socialistická společnost*, Praha 1966 (recenzja K. Kolańczyka, CPH 1968, 20, z. 2, s. 153–160), a ponadto słowacki romanista K. Rebro, *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra*, Bratislava 1979, s. 7–18; *idem*, *Società socialista e cultura giuridica romana*, „Index. Quaderni camerti di studi romanistici” (Napoli) 1983–1984, nr 12, s. 1–8. Por. też P. Blaho, *Otázky rozvoja marxistickej vedy o rímskom práve a jej význam v socialistickej spoločnosti*, „Právny obzor” 1974, nr 57, s. 814–821.

⁴⁰ P. Koschaker, *Die Krise des römischen Rechtes und romanistische Rechtswissenschaft*, München/Berlin 1938; B. Łapicki, *Uwagi o kryzysie prawa rzymskiego*, Warszawa 1936.

⁴¹ O stosunku państw socjalistycznych do prawa rzymskiego zob. np. A. Bosiacki, *Prawo rzymskie w systemach totalitarnych (przypadek ZSRR, Włoch i Niemiec): Zarys problematyki*, „Studia Iuridica” 1999, nr 37, s. 7–13; M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie: historia – tradycja – współczesność*, Lublin 2003, s. 138–139; J. Sondel, *O współczesnych wartościach prawa rzymskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1976, nr 8, s. 85–93; *idem*, *Prawo rzymskie w świecie współczesnym*, w: *Haec mihi in animis vestris templa. Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki*, red. P. Berdowski, B. Blahaczek, Rzeszów 2007, s. 426–434; W. Wołodkiewicz, *Reżimy autorytarne a prawo rzymskie*, w: *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009, s. 93–97.

⁴² Por. W. Wołodkiewicz, *Reżimy autorytarne...*, s. 95.

wyższego ograniczona jedynie do jego wartości historycznych. Romaniści polscy obawiali się zatem, jak się zresztą okazało słusznie, że prawo rzymskie nie utrzyma pozycji jako samodzielny przedmiot na studiach prawniczych, stając się albo wąskim wstępem dla współczesnego prawa cywilnego, albo też częścią składową obszernej historii państwa i prawa (jak w 1949 r. stało się to w Czechosłowacji i NRD)⁴³. Koniecznością dla romanistyki stało się zatem podjęcie wysiłku uzyskania odpowiedzi na pytanie dotyczące potrzeby i celowości wykładu prawa rzymskiego dla prawnika socjalistycznego, a przy tym znaczenia tego przedmiotu dla ówczesnej dogmatyki prawa. Romaniści musieli zatem szukać odpowiednich dróg i metod badawczych, które można by wykorzystać, aby ich dyscyplina naukowa – prawo rzymskie, nie została całkowicie zmarginalizowana czy wręcz unicestwiona. Prowadzono również dyskusje dotyczące roli prawa rzymskiego w edukacji prawników⁴⁴.

Kierunki powojennych reform studiów prawniczych były przedmiotem polemik i analiz dokonywanych w środowiskach akademickich, prawniczych i ministerialnych, uzupełniając debatę nad nowym kształtem szkolnictwa akademickiego, przystosowanym do zmienionego ustroju państwa⁴⁵. Wśród głosów domagających się „upraktycznienia” studiów prawniczych pojawił się opracowany w 1946 r. w Ministerstwie Sprawiedliwości projekt reformy studiów prawniczych w miejsce prawa rzymskiego wprowadzający powszechną historię państwa i prawa, zaś dla prawa rzymskiego przewidujący miejsce na studium specjalnym cywilistycznym i uznający go za zbędny dla innych specjalności. Podobny kształt studiów prawniczych, jednakże kształcących jeszcze bardziej „praktycznie” i ograniczających do minimum przedmioty historyczne, proponował M. Siewierski. To w uzasadnieniu jego projektu padło słynne twierdzenie uznające dogmatyczny wykład prawa rzymskiego „za wysoce szkodliwy, gdyż zaraża on psychikę młodego prawnika formułami myślenia magicznego z równoczesnym zatraceniem zrozumienia prawa jako jednej z nauk społecznych”⁴⁶. Po negatywnym zaopiniowaniu projektu przez uniwersyteckie rady wydziałów prawa, krytykujące m.in.

---

⁴³ O sytuacji prawa rzymskiego w roku 1949 w Czechosłowacji zob. B. Czech-Jeziarska, *Problematyczna pozycja prawa rzymskiego po II wojnie światowej w państwach socjalistycznych – przypadek Czechosłowacji*, w: *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpoper, P. Dąbrowski, Gdańsk 2017, s. 69–70, analogicznie o NRD zob. M. Kuryłowicz, *Szkic do dziejów tzw. romanistyki marksistowskiej*, w: *Z dziejów prawa. Księga jubileuszowa prof. Adama Lityńskiego* (w druku).

⁴⁴ Zob. np. B. Czech-Jeziarska, *Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944–1989)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 1, s. 84–88.

⁴⁵ Obszernie na ten temat zob. P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. I, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 194–255.

⁴⁶ Por. W. Wołodkiewicz, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 40. Już wcześniej (w 1936 r.) zarzuty werbalizmu i myślenia magicznego podnosił Czesław Zna-

ograniczenie kształcenia w zakresie prawa rzymskiego i jego umiejscowienie w programie studiów, projekt ostatecznie nie wszedł w życie. Wymiar godzinowy wykładu prawa rzymskiego ustalono na 120 godzin na pierwszym roku⁴⁷. W 1949 r. prawo rzymskie umiejscowiono w nowym programie dopiero na trzecim roku studiów w jeszcze mniejszym wymiarze – 75 godzin⁴⁸, przez co wykładowcy tego przedmiotu mieli przymusową dwuletnią przerwę w prowadzeniu tego przedmiotu, a co za tym idzie – trudności w utrzymaniu zatrudnienia na uczelniach.

Warto przy tym odnotować, że ataki ideologiczne na prawo rzymskie spowodowały również powstanie i rozpowszechnienie poglądów (lata 1949–1950) co do potrzeby wyodrębnienia w romanistyce prawniczej nowego nurtu. Niektórzy badacze z państw socjalistycznych wskazywali wprost, że w romanistyce, tak jak w innych dziedzinach nauki, należy wyodrębnić osobny przyszłościowy kierunek – marksistowski („romanistyka marksistowska”), bowiem tradycyjna nauka „burżuazyjna” wyczerpuje swój potencjał i materiał, a przede wszystkim posługuje się błędnymi i przestarzałymi metodami⁴⁹. W związku z powyższym zaczęto wdrażać koncepcje stosowania odmiennej od dotychczasowej metodologii w badaniach z zakresu prawa rzymskiego. Prawo rzymskie, historia prawa, prawo i inne nauki społeczne miały być studiowane i badane wyłącznie za pomocą jednej, zwycięskiej metody materializmu dialektycznego i historycznego. Dotyczyło to początkowo przede wszystkim Związku Sowieckiego, a później Czechosłowacji, w Polsce kierunek ten był przyjmowany dość sceptycznie i ostrożnie, aczkolwiek stosowanie metody marksistowskiej w badaniach romanistycznych było wskazane i punktowane przez decydentów, zwłaszcza gdy chodziło o zdobywanie stopni czy tytułów naukowych⁵⁰. Dotyczyło to jednak czasów nieco późniejszych niż pierwsze lata powojenne. Po 1956 r., jak trafnie zauważył J. Kodrębski, „marksizm, będący formalnie ideologią urzędową, był tylko z jednej strony pewną inspiracją badawczą, z drugiej zaś dekoracją bez większego znaczenia”⁵¹.

---

mierowski, zdecydowany przeciwnik prawa rzymskiego – por. M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie: historia...*, s. 135.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 31 października 1946 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich, Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty z 1946 r., nr 11, poz. 318. Egzamin zdawano, wzorem lat przedwojennych, w formie egzaminu grupowego wraz z innymi przedmiotami tej grupy: powszechną historią ustrojów państwowych i prawa, historią ustroju Polski i prawa polskiego, ekonomią i logiką (§ 7).

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 23 grudnia 1949 r. w sprawie organizacji i planu studiów na wydziałach prawa w państwowych szkołach akademickich, Dz.U. z 1950 r., nr 6, poz. 58.

⁴⁹ Por. (z dalszą literaturą) M. Kuryłowicz, *Szkic do dziejów...*; o metodologii romanistyki marksistowskiej zob. także B. Czech-Jezińska, *Milan Bartošek i problem „właściwej metody” w badaniach nad prawem rzymskim*, w: *‘In varietate concordia’. Księga jubileuszowa z okazji XXX-lecia pracy naukowej Profesora Bronisława Sitka*, Warszawa 2019 (w druku).

⁵⁰ M. Kuryłowicz, *Prof. dr Adam Wiliński...*, s. 21.

⁵¹ J. Kodrębski, *Wydział Prawa i Administracji...*, s. 19.

Podsumowanie

Odbudowa romanistyki prawniczej w Polsce powojennej narażona była na wiele zasadniczych trudności. Nauczanie tego przedmiotu napotykało przeciwności znamienne dla tego czasu również i w przypadku innych dyscyplin uniwersyteckich oraz wysiłków podejmowanych w zakresie reaktywowania dydaktyki na odpowiednim poziomie pomimo zniszczeń wojennych. Sytuacja polskich romanistów była jednak specyficzna. Do niedogodności natury finansowej, lokalowej oraz utrudnionego dostępu do światowej literatury romanistycznej i pomocy dydaktycznych dołączyły bowiem również przeciwności natury ideologicznej. Obowiązująca wówczas ideologia zasadniczo nie znajdowała miejsca dla prawa rzymskiego w systemie prawnym, który odrzucał własność prywatną na rzecz szerokiej ingerencji państwa w stosunki prywatno-prawne oraz nie dopuszczał nawet historycznych wpływów zasad prawnych państwa ustroju niewolniczego, sprzecznego z ideą socjalizmu. Niełatwa była zatem pozycja romanistów, zmuszonych do prowadzenia defensywnych polemik. Przybierały one na sile zwłaszcza w momentach przełomowych, gdy prawo rzymskie na wydziałach prawa było marginalizowane lub nawet likwidowane w ramach nowych reform studiów prawniczych⁵². Dzięki tej postawie, wspieranej przez ówczesnych historyków prawa i cywilistów, angażujących się w ten dyskurs po stronie prawa rzymskiego, prawu rzymskiemu początkowo udało się utrzymać swoją pozycję. Do jego całkowitej likwidacji w programie polskich studiów prawniczych doszło dopiero w 1975 r., kiedy w wyniku tzw. reformy Baszkiewicza zostało ono wchłonięte przez ogólną historię prawa⁵³. Te przełomowe dla powojennej romanistyki wydarzenia wyznaczają punkty zwrotne w dziejach romanistyki polskiej w okresie Polski Ludowej, zapoczątkowanych w roku 1944⁵⁴.

Bibliografia

Bałtrusajtys G., *Z dziejów katedr historii prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Przyczynek do badań trudnych lat 1945–1950*, „Zeszyty Prawnicze” 2015, t. 15, z. 3.

---

⁵² Por. m.in. M. Kuryłowicz, *Prawo rzymskie we współczesnej Polsce*, w: *Polska lat dziewięćdziesiątych. Przemiany państwa i prawa (50 lat Wydziału Prawa i Administracji UMCS)*, Lublin 1998, s. 371–378. W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie będzie istnieć? Uwagi na marginesie nowych prac nad reformowaniem studiów wyższych*, „Palestra” 2012, nr 9–10, s. 203–212. Szerszy przegląd u B. Czech-Jeziarskiej, *Powojenne losy...*, s. 77–92.

⁵³ B. Czech-Jeziarska, *Środowisko romanistyczne wobec „reformy Baszkiewicza” z 1975 roku*, w: *‘Ad laudem Magistri Nostri’*, Mistrzowie. *Dziela polskiej romanistyki*, red. E. Gajda, Toruń 2018, s. 7–25.

⁵⁴ Artykuł przygotowany w ramach prowadzonego przez autorkę programu badawczego „Prawo rzymskie w Polsce Ludowej (1944–1989)”.

- Banyś T.A.J., Korporowicz Ł.J., *Borys Łapicki (1889–1974)*, w: *70 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego*, red. A. Liszewska, A. Pikulska-Radomska, Łódź 2015.
- Bartošek M., *Římské právo a socialistická společnost*, Praha 1966.
- Bigo T., *Wydział Prawa*, w: *Uniwersytet Wrocławski w latach 1945–1955*, t. I, Wrocław 1959.
- Blaho P., *Otázky rozvoja marxistickej vedy o rímskom práve a jej význam v socialistickej spoločnosti*, „Právny obzor” 1974, nr 57.
- Bosiacki A., *Prawo rzymskie w systemach totalitarnych (przypadek ZSRR, Włoch i Niemiec): Zarys problematyki*, „Studia Iuridica” 1999, nr 37.
- Czech-Jezierska B., Dębiński A., *Prawo rzymskie w Polsce 1939–1945*, „Zeszyty Prawnicze” 2017, t. 17, z. 3.
- Czech-Jezierska B., *Milan Bartošek i problem „właściwej metody” w badaniach nad prawem rzymskim*, w: *‘In varietate concordia’*. Księga jubileuszowa z okazji XXX-lecia pracy naukowej Profesora Bronisława Sitka, Warszawa 2019 (w druku).
- Czech-Jezierska B., *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2012.
- Czech-Jezierska B., *Powojenne losy nauczania prawa rzymskiego w Polsce Ludowej (1944–1989)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2015, t. 8, z. 1.
- Czech-Jezierska B., *Prawo rzymskie w edukacji prawniczej w pierwszych latach Polski Ludowej (1944–1949)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2014, sectio G, vol. 61, z. 2.
- Czech-Jezierska B., *Problematyczna pozycja prawa rzymskiego po II wojnie światowej w państwach socjalistycznych – przypadek Czechosłowacji*, w: *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, red. D. Szpoper, P. Dąbrowski, Gdańsk 2017.
- Czech-Jezierska B., *Środowisko romanistyczne wobec „reformy Baszkiewiczza” z 1975 roku*, w: *‘Ad laudem Magistri Nostri’*, Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki, red. E. Gajda, Toruń 2018.
- Dajczak W., Gulczyński A., Wiewiorowski J., *Sylwetki zmarłych poznańskich profesorów prawa rzymskiego*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011.
- Dajczak W., *Kolańczyk Kazimierz*, w: *Toruński słownik biograficzny*, red. K. Mikulski, t. 3, Toruń 2002.
- Dębiński A., *Prawo rzymskie*, w: *Prawo – Kultura – Uniwersytet. 80 lat ośrodka prawniczego KUL*, red. A. Dębiński, Lublin 1999.
- Grodziski S., *Uwagi o sąsiedniej katedrze*, w: *‘Semper Fidelis’*. Prace dedykowane pamięci Profesora Janusza Sondla – legendzie krakowskiego fakultetu prawniczego, red. D. Malec, Ł. Marzec, T. Palmirski, Kraków 2017.
- Hübner P., *Nauka polska po II wojnie światowej – idee i instytucje*, Warszawa 1987.
- Hübner P., *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, t. I, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Jaroszyński P., *Człowiek i nauka. Studium z filozofii kultury*, Lublin 2008.
- Jońca M., *Katedra Prawa Rzymskiego*, w: *Księga jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL*, red. A. Dębiński, S. Józwiak, A. Kawalko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak, Lublin 2008.
- Jońca M., *Wacjo i obstawa*, „Edukacja Prawnicza” 2015, vol. 157, nr 1.
- Kachlak T., *K. Marks i F. Engels o starożytności klasycznej*, Warszawa 1967.
- Kładoczny P., *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944–1989*, „Studia Iuridica” 1998, nr 35.
- Kodreński J., *Borys Łapicki (1889–1974)*, w: *Profesorowi Janowi Kodreńskiemu in memoriam*, red. A. Pikulska-Robaszkiewicz, Łódź 2000.
- Kodreński J., *Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego w latach 1945–1995*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 1997, nr 64.
- Kolańczyk K., *Wydział Prawa Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1959*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, vol. 21, z. 2.

- Koschaker P., *Die Krise des römischen Rechtes und romanistische Rechtswissenschaft*, München/Berlin 1938.
- Kupiszewski H., *Rafał Taubenschlag – historyk prawa (1881–1958)*, „Zasopismo Prawno-Historyczne” 1986, t. 38, z. 1.
- Kuryłowicz M., *Prawo rzymskie w uniwersytetach w Lublinie w latach 1918–1977*, w: *Profesorowi Janowi Kodreńskiemu in memoriam*, red. A. Pikulska-Robaszekiewicz, Łódź 2000.
- Kuryłowicz M., *Prawo rzymskie we współczesnej Polsce*, w: *Polska lat dziewięćdziesiątych. Przemiany państwa i prawa (50 lat Wydziału Prawa i Administracji UMCS)*, Lublin 1998.
- Kuryłowicz M., *Prawo rzymskie: historia – tradycja – współczesność*, Lublin 2003.
- Kuryłowicz M., *Prof. dr Adam Wiliński (w stulecie urodzin i 60-lecie doktoratu)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 12.
- Kuryłowicz M., *Szkic do dziejów tzw. romanistyki marksistowskiej*, w: *Z dziejów prawa. Księga jubileuszowa prof. Adama Lityńskiego* (w druku).
- Łapicki B., *Uwagi o kryzysie prawa rzymskiego*, Warszawa 1936.
- Lesiński B., *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1983, vol. 45, z. 4.
- Mauersberg S., *Nauka i szkolnictwo wyższe w latach 1939–1951*, w: *Historia nauki polskiej*, red. Z. Skubała-Tokarska, t. V, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- N.N. (były profesor Uniwersytetu Moskiewskiego), *Stalin i nowa koncepcja historii Rzymu*, w: *W poszukiwaniu innej historii. Antologia tekstów opublikowanych na łamach periodyków Instytutu Literackiego w Paryżu*, red. R. Stobiecki, S.M. Nowinowski, Łódź–Paryż 2015.
- Ojzerman T., *Powstanie filozofii marksistowskiej*, Warszawa 1966.
- Olszewski H., *Wydział Prawa w latach 1919–1990*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999, vol. 61.
- Opałek K., *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962.
- Petrani A., *Wydział Prawa Kanonicznego KUL i jego działalność dydaktyczna w ciągu ubiegłego pięćdziesięciolecia*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1968, vol. 15, z. 5.
- Rebro K., *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra*, Bratislava 1979.
- Rebro K., *Società socialista e cultura giuridica romana*, „Index. Quaderni camerti di studi romanistici” (Napoli) 1983–1984, nr 12.
- Rozwadowski W., *Kazimierz Kolańczyk (1915–1982)*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 38.
- Sadowski P., *Wkład księdza profesora Michała Wyszyńskiego w rozwój polskiej romanistyki*, w: *‘Ad laudem Magistri Nostri’ Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, red. E. Gajda, Toruń 2018.
- Sokala A., *Witold Lis-Olszewski (1878–1979)*, w: *Quinque Doctores. Kierownicy Katedry Prawa Rzymskiego UMK (1945–2000)*, red. A. Sokala, Toruń 2014.
- Sokala A., *Witold Lis-Olszewski i początki Katedry Prawa Rzymskiego UMK w Toruniu*, w: *Honeste Vivere. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Bojarskiego*, red. E. Gajda, A. Sokala, Toruń 2001.
- Sondel J., *O współczesnych wartościach prawa rzymskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1976, nr 8.
- Sondel J., *Prawo rzymskie w świecie współczesnym*, w: *Haec mihi in animis vestris templa. Studia Classica in Memory of Professor Lesław Morawiecki*, red. P. Berdowski, B. Blahaczek, Rzeszów 2007.
- Sondel J., *Rafał Taubenschlag i Waclaw Osuchowski na tle romanistyki krakowskiej po II wojnie światowej*, w: *Regnare, gubernare, administrare. Z dziejów administracji, sądownictwa i nauki prawa*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, t. 2.
- Sondel J., *Z dziejów Katedry Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Prace Komisji Historii Nauki PAU” 2013, nr 12.
- Spirkin A., *Zarys filozofii marksistowskiej*, Warszawa 1968.

- Szymańska A., *Z dziejów Katedry, a potem Zakładu Prawa Rzymskiego Uniwersytetu Wrocławskiego (1945–2015)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 3661, „Przegląd Prawa i Administracji” 2015, C/1.
- Szymoszek E., Żeber I., *Jerzy Falenciak (1910–1986)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1986, t. 38, z. 2.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. 3, Warszawa 1970.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Adam Wojtunik (1915–1975) – niespełniona kariera romanisty*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2011, t. XVI.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Droga Wacława Osuchowskiego do profesury – w stulecie urodzin (1906–1988)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2006, nr 8.
- Wiaderna-Kuśnierz R., *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Toruń 2017.
- Wojtkowski A., *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918–1944*, w: *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. S. Kunowski, Lublin 1969.
- Wołodkiewicz W., *Czy prawo rzymskie będzie istnieć? Uwagi na marginesie nowych prac nad reformowaniem studiów wyższych*, „Palestra” 2012, nr 9–10.
- Wołodkiewicz W., *Reżymy autorytarne a prawo rzymskie*, w: *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009.
- Wołodkiewicz W., *Romanistyka warszawska po II wojnie światowej*, w: *‘Ad laudem Magistris Nostri’ Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki*, red. E. Gajda, Toruń 2018.
- Wołodkiewicz W., *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978.
- Żak E., Szpringer I., *Katedra Prawa Rzymskiego UMCS (1951–2009)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2010, nr 13.

Streszczenie

Odbudowa romanistyki prawniczej w Polsce powojennej narażona była na wiele trudności. Poza utrudnieniami, takimi jak problemy natury finansowej, lokalowej oraz utrudniony dostęp do literatury, pojawiły się bariery ideologiczne. Obowiązująca wówczas ideologia zasadniczo nie znajdowała miejsca dla prawa rzymskiego w systemie prawnym, który odrzucał własność prywatną na rzecz szerokiej ingerencji państwa w stosunki prywatno-prawne oraz nie dopuszczał nawet historycznych wpływów zasad prawnych państwa ustroju niewolniczego, sprzecznego z ideą socjalizmu. Opierał się on przede wszystkim na historycznym i dialektycznym materializmie oraz nauce o walce klas. Ideologia socjalistyczna miała wpływ również na system szkolnictwa, próbowano więc wyeliminować lub ograniczyć prawo rzymskie w edukacji prawników socjalistycznych „nowego typu”. Próbowano przeprowadzać w tym celu reformy studiów prawniczych. W państwach socjalistycznych wskazywano, że w romanistyce, tak jak w innych dziedzinach nauki, należy wyodrębnić dwa nurty – tradycyjną naukę „burżuazyjną” i przyszłościowy kierunek – marksistowski („romanistyka marksistowska”). Niektórzy uważali, że powinna rozwijać się tylko ta ostatnia, bowiem „romanistyka burżuazyjna” wyczerpuje swój potencjał i materiał, a przede wszystkim posługuje się błędnymi i przestarzałymi metodami. Te polemiki przybierały na sile zwłaszcza w momentach przełomowych, gdy prawo rzymskie na wydziałach prawa było marginalizowane lub nawet likwidowane w ramach nowych reform studiów prawniczych. Te przełomowe dla powojennej romanistyki wydarzenia wyznaczają punkty zwrotne w dziejach romanistyki polskiej w okresie Polski Ludowej, zapoczątkowanych w latach 40.

Słowa kluczowe: historia prawa, prawo rzymskie w państwach socjalistycznych, ideologia marksistowska, prawo rzymskie w Polsce, historia nauki prawa rzymskiego w Polsce

THE DIFFICULT BEGINNINGS AND BARRIERS OF THE POST-WAR POLISH ROMANISTICS

Summary

The rebuilding plan of Roman law science after Second World War was experiencing many difficulties. Aside from the inconvenience such as financial problems, conducting classes facilities, lack of access to literature etc., ideology barrier appeared. Socialist-oriented ideology generally left Roman law out of its legal system which rejected development of private property for the benefit of far-reaching state interference in private-law relationships and any influence on the part of the legal system of a state that allowed slavery, inconsistent with the ideas of socialism. It was based on historical and dialectical materialism and was connected with the inevitable fight of classes in society. The socialist ideology also played the decisive part in an educational system. Socialists were in principle against the study of Roman law and tried to limit his role in educating socialist lawyers – “lawyers of the new type”. They tried to conduct the reform of law studies and partly they made a success of it. In socialist states two tendencies in Roman law studies should be distinguished – “traditional” Roman law studies, referred to as “bourgeois”, and new “Marxist Roman law studies”. Some explorers of this tendency believed that it was only “Marxist Roman law studies” that required further development, while “bourgeois Roman law studies”, opposed to the former, could only provide a basis of information collected by its researchers. These polemics increased especially in breakthrough moments, when Roman law was marginalized or even abandoned in faculties of law. Exactly these turning points could prove helpful in performing periodization of Polish Roman law studies in People’s Poland began in the early 1940s.

Keywords: legal history, Roman Law in socialist states, Marxist ideology, Roman Law in Poland, History of the Roman Law science in Poland